

*Кузнецова Г.П.,
Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка,
м. Глухів*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

В статье рассмотрено вопросы статуса, качества высшего образования, его социальной защиты в контексте Болонского процесса, проанализировано проблемы трудоустройства выпускников, их профессионального становления.

Ключевые слова: высшее образование, статус, качество образования, Болонский процесс, профориентология, трудоустройство, профессиональное становление выпускников.

The article deals with the matters of status, quality of higher education, it's social defence in the Bologna process context. The problems of graduates' employment and their professional development are analyzed.

Key words: higher education, status, the quality of education, Bologna process, career-guidance, employment, professional development of graduating students.

Постановка проблеми. Відомо, що сьогодні саме освіта є основою розвитку будь-якого суспільства і особистості в ньому, оскільки це найбільш масштабний і людиномісткий складник державного устрою, його політичної, соціально-економічної, культурної і наукової організації; це – деміург і «внутрішньої людини» (за Г.Сковородою), і української держави і спільноти. Отже розвиток освіти ми повинні розглядати як одну із «основних умов продовження цивілізаційного зростання людства у ХХІ столітті» [1, с. 18].

Україна визначилася з парадигмою змін в освіті, обрала шлях уходження в спільний європейський та світовий освітній простір з метою набуття вітчизняною системою вищої освіти конкурентоспроможності як на загальноєвропейському, так і міжнародному ринку праці. Йдеться про реорганізацію системи вищої освіти в Україні у контексті Болонської конвенції.

Основними складовими Болонського процесу є: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа – Великої хартії університетів; приєднання національних систем освіти і науки до європейського простору з єдиними вимогами, критеріями, стандартами; розпізнання однієї освітньої системи іншою у європейському просторі.

Концепція освітньої політики України спрямована саме на реалізацію означених завдань, про що свідчать етапи реформування освітньої галузі за часів незалежності: розроблення нової методології розвитку української освіти; накреслення основ рівного доступу всіх громадян до якісної освіти; оновлення

змісту освіти та запровадження її стандартів; упровадження в навчальний процес варіативних програм; поширення інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних методик; розвиток національної педагогічної преси тощо. Водночас, освіта не набула статусу загальнонаціональної стратегії, оскільки залишилася відокремленою галуззю (йдеться про слабкий вплив на освітній стан наукової, культурної спільноти, що негативно відбивається на культурному та освітньому рівнях суспільства); не відбулося (на відміну від країн ЄС) цілісного процесу політико-адміністративних, фінансових, технологічних, педагогічних та суспільних змін, які й передбачають масштабні перетворення національної освітньої системи як у цілому, так і на окремих її рівнях; [4] не сформовано цілісної моделі подальшого розвитку національної освітньої політики в системі Болонського процесу.

Слід зазначити, що питання розвитку державної політики в галузі освіти за умов державного суверенітету України, стратегії освітньої політики у європейському просторі за двадцятирічний період незалежності України стали основою соціально-філософських праць (Андрущенко В., Кремень В., Губерський Л., Бех В., Євтух М., Зязюн І. та інші); наукових досліджень з економіки (Грищенко І.М., Камінецький Я.Г.); психолого-педагогічного доробку (Бех І.Д., Болтівець С.І., Ващенко Л.М., Засенко В.В., Колупаєва А.А., Максименко С.Д., Панок В.Г., Слюсаревський М.М., Чепелєва Н.В. та ін.). Роль і місце Болонського процесу в реформуванні національної освіти висвітлено в різних аспектах: історичному (Пендзей І.), культурологічному (І.Найдьонов), акмеологічному (Данилова Г.), суспільно-економічному (Дробноход М.) тощо.

Здійснимо спробу на основі аналізу функціонування вищих шкіл III-IV рівнів акредитації за останні роки приєднання України до Болонського процесу, студіювання науково-методичної літератури, результатів ухвал науково-практичних конференцій, семінарів, виробничих нарад з питань вищої освіти, досвіду роботи у ВНЗ висвітлити деякі аспекти актуальних, на нашу думку, проблем розвитку і становлення вищої освіти в Україні, таких, що потребують цілісних і системних підходів у їх розв'язанні, а саме:

1. Статус вищої освіти, її соціальний захист і зміст у контексті Болонського процесу.
2. Якість вищої освіти: фактори генези, критерії вимірювання, професіограма молодого фахівця.
3. Вища освіта в колі «профорієнтологія – здобуття фаху у ВНЗ – працевлаштування – андрагогіка як системна векторна площина функціонування вищої школи», або «загальноосвітня школа – ВНЗ – роботодавець – освіта протягом життя».

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу статусу, змісту, соціального захисту вищої освіти покладено мету, завдання Болонського процесу, які ґрунтуються на таких ключових позиціях:

- дворівневій системі підготовки фахівців (бакалавр, магістр), де терміна «працевлаштування» щодо бакалаврату немає;
- уніфікації напрямів і спеціальностей підготовки фахівців;

- якості навчання, удосконаленні системи знань оцінювання студентів за європейською кредитно-трансферною та акумулюючою системою ECTS;
- розвиткові мобільності студентів та викладачів для взаємного збагачення європейським досвідом;
- забезпеченні привабливості європейської системи освіти (залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу);
- стандартизації вищої освіти;
- забезпеченні випускників роботою (при цьому академічні ступені й кваліфікація випускника мають бути затребувані європейським ринком праці). З огляду на це слід зазначити, що в Україні, яка ще у 2005 році приєдналася до Болонського процесу, прийняла його умови, зорієнтувалася в освітній європейській простір, не прийнято нового закону про Вищу освіту, що й не дозволяє змінити її статус, утвердити і розвивати як провідну, пріоритетну сферу суспільства. Відтак, освіта фінансується державою за залишковим принципом, є ОКР бакалавра, однак немає механізму працевлаштування випускників бакалаврату. Відкритим залишається питання місця і ролі як в системі освіти, так і в економіко-професійних відносинах навчальних закладів I-II рівня акредитації, що вимагає перегляду функцій вищої освіти.

Основна відмінність нашої вищої освіти від європейської в тому, що вона професійна. Ми надаємо людині право після закінчення вищого навчального закладу займатися професійною діяльністю. У багатьох розвинених країнах формування професійних навичок у бакалаврів відбувається після закінчення ВНЗ. Однак чи насправді наша освіта є професійною? Адже серед наскрізних проблем, що обговорюються й потребують вирішення, - це оновлення змісту професійної освіти, оскільки молоді спеціалісти майже не володіють практичними навичками в умовах конкретних робочих місць.

Щодо привабливості європейської освіти та мобільності студентів і викладачів слід зацентувати увагу на тому, що основний засіб мобільності громадян – це створення європейського освітнього простору. Однак в Україні мають місце непрацевлаштованість, і випускників педагогічних навчальних закладів зокрема, низька заробітна платня освітян (вчителі, зокрема сільських шкіл, змушені виживати завдяки натуральному господарству), низький рівень соціального захисту освітян, що викликає посилення і так достатньої міграції. З огляду на таку ситуацію в педагогіці з'явився новий термін – *“циркуляція мізків”*, семантику якого розуміємо як циклічні переміщення наших громадян за кордон для навчання, переймання досвіду, а потім повернення на батьківщину для подальшої якісної професійної діяльності. Проте це лише дефініція терміна. Професійне становлення за кордоном і повернення відбудеться за умови, якщо зменшаться економічні розбіжності між країнами. Нині більшість намагається залишитися в «європейському освітньому просторі».

Об'єднувальною позицією основних завдань Болонського процесу є якість освіти, де ключовими мають бути не тривалість чи зміст навчання у ВНЗ, а знання, практичні вміння, навички, здобуті випускником, такі, що стануть основою діяльнісної компетентності фахівця. Генеза якості знань майбутнього спеціаліста починається з сім'ї, дошкільної установи, загальноосвітньої школи. Позитивного схвалення набуло ЗНО, оскільки деякою мірою забезпечило рівний доступ до вищої освіти, однак ще не засвідчило рівня готовності випускника до якісного здобуття вищої освіти. Окрім того, вища освіта має здобуватися з цілеспрямованою попередньою визначеністю випускника з галуззю знань, напрямом підготовки, спеціальністю. Подання абітурієнтом заяви до 5 ВНЗ на 3 різні напрями, зовсім не суміжні спеціальності засвідчує лише його зацікавленість у здобутті будь-якої, лише б безкоштовної освіти. Та якщо абітурієнт і визначився зараніше з кваліфікацією, здобув омріяну професію, одержав червоний диплом - це ще не свідчить про його високий професіоналізм.

Складність означеної ситуації полягає, на нашу думку, у поліваріативності розуміння якості освіти. Різні джерела по-різному потрактовують зміст цього словосполучення:

1) Якість освіти – це певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного і морального розвитку, якого досягли випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання;

2) якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольнити як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства;

3) якість освітньої діяльності – сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольнити встановлені і передбачені потреби окремої особи або (та) суспільства;

4) якість освіти – сукупність властивостей та характеристик освітнього процесу, що дають йому змогу формувати такий рівень професійної компетентності, який задовольняє потреби, (які є або які будуть) громадян, підприємств, суспільства і держави. З огляду на такий аналіз доходимо висновку: ці визначення збігаються із загальноновидовим визначенням якості, що дається міжнародним стандартом, а саме: якість – це сукупність характеристик і властивостей продукції або послуг, що дають їм змогу задовольняти потреби, які є, або які будуть.

Сьогодні якість освіти має ринковий характер, її оцінює споживач, для випускників ВНЗ – роботодавець. Відтак якість освіти – поняття відносне, його формулювання визначається конкуренцією на продукт освітньої діяльності. Отож у змісті освітньо-професійних програм, освітньо-кваліфікаційних характеристик, навчальних програм слід ураховувати потреби ринку праці, вимоги роботодавців до фахівців.

Зміст моніторингу якості освіти – це оцінювання не сприйнятих і запам'ятованих теоретичних постулатів (знань), це передовсім

організація навчальної діяльності, у ході якої майбутній фахівець здобуває знання про способи діяльності та формується готовність здійснювати вироблені дії та операції. Знання – не мета навчання, а засіб їх здобуття.

Професіограма молодого фахівця, і вчителя зосібна, сьогодні може ґрунтуватися на таких групах умінь:

1. **операційно-діяльнісні** (обирати, оптимізувати, забезпечувати, складати, застосовувати, упроваджувати, здійснювати, розробляти, проводити);
2. **діагностико-прогностичні** (аналізувати, порівнювати, виділяти, групувати, узагальнювати, спостерігати, з'ясовувати причини, передбачати наслідки, класифікувати, оцінювати)
3. **організаційно-управлінські** (планувати, організовувати, моделювати, конструювати, управляти, регулювати, коригувати, контролювати, розвивати, формувати, виховувати, навчати) [2].

Сьогодні всі вищі навчальні заклади намагаються працювати на споживача освітніх послуг – абітурієнта і студента. Однак досвід засвідчив, і про це вже йшлося вище, що справжнім споживачем продукції ВНЗ стає ринок праці – підприємства, установи, організації, іншими словами – роботодавці. Оскільки формування професійних інтересів у майбутніх випускників не стало ще нагальною потребою загальноосвітньої школи, проблемою орієнтованості учня випускного класу на вибір професії опікуються ВНЗ всіх рівнів акредитації. Проте профорієнтологія як наука про правильний вибір фаху не може розвиватися спонтанно, через тимчасові бесіди представників ВНЗ з випускниками, підготовчі курси до складання ЗНО, які організуються на базі вишів. Орієнтація старшокласника на вибір професії, і педагогічної зокрема, є спільною проблемою в колі «Батьки – ЗОШ – управління освіти – ВНЗ».

Нині не відпрацьованим на державному рівні є механізм функціонування *площини* «Профорієнтологія як наука про правильний вибір професії – усвідомлене здобуття вищої освіти – цілеспрямоване працевлаштування – андрагогіка (фахове зростання, навчання протягом життя)». Слід зазначити, що означена площина має стати основним чинником здобуття саме вищої освіти. Якщо профорієнтологія, андрагогіка як науки про професійний вибір, професійне становлення особистості, задоволення її освітніх, фахових потреб протягом усього життя набувають певних теоретико-практичних обертів (що засвідчують праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців), то актуальною проблемою лишається змога особи, яка здобула фах у навчальному закладі будь-якого рівня акредитації і форм власності, працевлаштуватися за спеціальністю, реалізувати свої освітні можливості, підвищити кваліфікацію.

Погоджуємося з думкою соціологів О.Балакіревої, О. Валькованой, В.Оникієнка про те, що «молодіжний сегмент ринку праці – найбільш проблемна частка загальнонаціонального ринку праці».

Неврегульованість чинним законодавством процесу працевлаштування; незахищеність молоді на ринку праці; відсутність державних соціальних програм підтримки молодих фахівців на початку адаптації до професійної діяльності; недостатній рівень співпраці в колі «ЗОШ – ВНЗ – роботодавець»;

низький ступінь поінформованості замовника про зміст освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника; низький ступінь володіння випускником правознавчою компетентністю є вагомими чинниками актуальності проблеми працевлаштування.

Проблема працевлаштування та зайнятості молоді нині є предметом ґрунтовного вивчення й дослідження низки учених: соціологів, психологів, демографів, економістів, правознавців. Однак без чіткої і врегульованої законодавчої та нормативної бази складно досліджувати й розв'язувати питання працевлаштування в інших галузях.

Законодавча база з працевлаштування – це колон законів, постанов, положень, пактів, які мають визначати права, обов'язки випускників у сфері застосування праці, порядок працевлаштування, алгоритм оформлення молодих фахівців на роботу тощо, а саме: Конституція України, КЗпП, Закон України “Про вищу освіту”, “Про освіту”, “Про зайнятість населення”, “Про охорону праці”, “Про оплату праці”, “Про колективні договори і угоди”, “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”; постанови “Про порядок працевлаштування випускників ВНЗ, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням”, “Про пільги для сільської молоді при прийомі до ВНЗ”, “Про гарантії та компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість”; Положення про сприяння в працевлаштуванні випускників державних ВНЗ і професійних навчально-виробничих закладів”, «Порядок надання одноразової адресної грошової допомоги деяким категоріям випускників ВНЗ» тощо.

Оволодіння основами чинного законодавства є підґрунтям формування в майбутніх фахівців правознавчої компетентності. Чи спроможні випускники засвоїти зміст нормативної бази самостійно? Проведене соціологічне опитування випускників навчальних закладів II – IV рівнів акредитації м. Глухова Сумської області, м. Севастополя, м. Львова, м. Чернівців засвідчило, що 80% респондентів потребують допомоги фахівців. Однією із проблем є те, що в законодавчих документах, зокрема в тематично локалізованих законах, постановах, порядках, не простежується визначення нормативного тезаурусу (термінів), а якщо і подаються пояснення правознавчих дефініцій, то вказуємо на їх неоднозначність, різний семантичний обсяг і зміст.

З огляду на це потребують однозначного юридичного потрактування такі терміни, як: випускник, працевлаштування, перше робоче місце, молодий спеціаліст, професія, професіограма, професійна консультація, професійна компетентність, професійна мобільність, професійна переорієнтація, професійна придатність, професійна адаптація, ринок праці, роботодавець, замовник, державний замовник, виконавець державного замовлення, безробіття, безробіття технічне, безробіття часткове, біржа праці, соціальний захист, служба зайнятості тощо.

Висновки. Оскільки низка питань функціонування вищої освіти в умовах Болонського процесу ще не врегульовані ні економічно, ні законодавчо, ні соціально, кадровий потенціал вищої школи працює над вітчизняними методологічними парадигмами модернізації навчально-виховного процесу.

Йдеться про гуманістичну освітню парадигму, основоположниками якої в Україні є В.Сухомлинський, В.Андрущенко, І.Бех, В.Бондар, І.Прокопенко, О.Савченко, М.Лазарєв та інші науковці-практики. Основними принципами гуманістичної моделі навчання у вищій школі є: антропоцентричний (підвищення ролі індивідуальності в суспільстві, і вчителя зосібна), принцип діяльності як генезопринцип (здобуття знань у процесі максимальної пізнавальної активності), професійної спрямованості знань, домінування практичних умінь, навичок над теоретичними, опори на здібності в інтелектуальному становленні як учня, так і студента, забезпечення виховної функції навчання тощо.

Маємо сподівання на те, що згодом означені у публікації проблеми вдасться розв'язати, оскільки освіта, і вища зокрема, це єдиний соціальний інститут, що не має кордонів, через нього проходить майже кожна людина, набуваючи рис особистості, фахівця і громадянина. З огляду на це слід враховувати історичне значення Болонського процесу, сутність якого – в освітній глобалізації та переході нашого суспільства в цивілізований культурний простір, а генеза освіти й культури свідчать про їх інтеграційно-інтернаціональний характер. Саме ці аспекти потребують подальшого дослідження в контексті реформації вищої освіти в системі Болонського процесу.

Література:

1. Андрущенко В. Освіта в діалозі цивілізацій: зростання комунікативної функції / В.Андрущенко // Освіта і управління. – 2005. – Том 8. - №4. – с. 18.
2. Бондар В., Шапошнікова І. Управління формуванням професійної компетентності вчителя / В.Бондар, І.Шапошнікова// Освіта і управління. – 2006. – Том 6. – №2. – с.20-23
3. Найдьонов І. Болонський процес: культурологічні парадигми/ Іван Найдьонов // Освіта і управління. – 2004. – Том 7. - №2. – с. 61.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (друге видання)/ Нац.акад.пед.наук України; [авт.: В.П.Андрущенко, І.Д.Бех, М.І.Бурда та ін.; редкол.: В.Г.Кремінь (голова), В.І.Луговий (заст..голови), В.М.Мадзігон (заст..голови), О.Я.Савченко (заст..голови)]; за заг.ред. В.Г.Кременя. – К. – Пед.думка, 2011. – 304 с.